

TÜRK DÜNYASI VE ORTAK YAZI DİLİ KONUSU

ZEYNEP KORKMAZ

1. Hepimizin bildiği üzere Sovyet Rusya'daki Cumhuriyetlerin dağılıp Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşmasından sonra, Balkanlardan Çin'e ve Kore sınırlarına kadar uzanan Türk dünyasını birbirinden ayıran engeller kopmuş ve çok yönlü karşılıklı ilişkiler dönemi başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile Asya Türk Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu arasındaki siyasi, ticarî, sınaî ve kültürel anlaşmalar ile bu anlaşmaların gereği olarak başlatılan öğrenci, öğretmen, öğretim üyesi mübadelesi, kitap alış verişi bazı üniversitelerde açılan bölüm ve ana bilim dalları, TRT'deki Avrasya ve diğer ortak TV yayınları, kurulmaya başlamış Türkçe Öğretim Merkezleri, Kültür Merkezleri; Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Uygur vb. lehçe kursları, ortak kollokyum ve toplantılarla bunlara eklenebilecek diğer ilişkiler en büyük etkisini dilde göstermekte ve *ortak yazı dili* konusunu gündeme getirmektedir.

Bu konunun bu gün hangi ölçülerle ele alınması gerektiği noktasına parmak basabilmek için, Türk dilinin doğu kolunun tarihi ve siyasi gelişme seyri- ni ve halen içinde bulunduğu durumu birkaç cümle ile özetleyip hatırlatmakta yarar vardır.

2. En az 1200 yıllık bir geçmişi olan Türk yazı dili, bilindiği üzere Eski Türkçe'den başlayarak XIII. yüzyıla kadar zaman ve bölge ayırlıklarına rağmen, genellikle tek bir kol hâlinde yol almıştır. XIII. yüzyıldan sonraki coğrafi yayılmalar, siyasi, sosyal ve kültürel şartlara bağlı değişmelerle, o vakte kadar ortak yazı dili içinde yer alan lehçeler, birbirinden ayrı lehçe ve yazı dilleri hâlinde gelişerek, Türkçenin kollarını oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türk yazı dili genel çizgileri ile Doğu ve Batı Türkçeleri hâlinde iki ana grup oluşturmuştur¹. Bunlardan her birine bağlı lehçe ve yazı dillerinin kendi acalarında anlaşmayı engelleyen önemli ayrılıklar olmamıştır. Ancak XIX. yüzyılda Batı Türkis-

¹ Türk lehçelerinin tarihi gelişmesi ve sınıflanması hakkında geniş bilgi için bk. R. Rahmeti Arat, "Türk Milletinin Dili" *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ank. 1992, s. 50-68; R. Rahmeti Arat-Ahmet Temir, "Türk Şivelerinin Tasnifi", göst. e. s. 224-247; Muharrem Ergin, "Doğu Türkçesi (Çağatayca)", göst. es. 211.

tan'ın Ruslar, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından işgali ile başlayan siyasi-değişme ve gelişmelere bağlı olarak, Türk boylarının dilleri de yavaş yavaş edebî diller hâline getirilme sürecine sokulmuştur. Özellikle Sovyet Rusya'da 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra kendini gösteren politik düzenlemelerle Türk boylarının konuşma dilleri Tatarca, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Türkmençe ve Yeni Uygurca gibi adlarla suni birer yazı diline dönüştürülmüştür. Ayrıca bu yazı dilleri alfabelerindeki bazı çalkalanma hareketlerinden sonra² Kiril alfabesi temelinde birbirinden farklı birer alfabeyle de bağlanmıştır.

Böylece, Türk dilinin doğu kolu bu zorlama ölçülerle birbirinden ayrılmış ve Rus dili Türkçenin yerini alan resmî dil, yani ortak yazı dili hâline getirilmiştir.

Sonuç olarak, bu dönemi, Türk boyları arasındaki kültür bağlarını koparma hedefi güden ve Türk dilinin tabii gelişmesinden kaynaklanmayan sunî bir parçalanma dönemi olarak kabul etmek gerekir. Sunî bir parçalanmadır, dedik; çünkü, gerçekte, Batı Türkçesi'ne bağlı lehçeler arasında olduğu gibi Doğu Türkçesi'ne bağlı lehçeler arasındaki anlaşılabilirlik oranı da çok yüksektir.

3. Bugün çağdaş dünyadaki makas değiştiren hızlı gelişmelerle, Asya Türk dünyasının başlattığı yeniden yapılanmaya bağlı değişimler sözlerimizin baş kısmında da işaret ettiğimiz üzere doğal olarak Türk dünyasında ortak yazı dili konusunu önümüze getirmiş bulunmaktadır. Çünkü, dil, kültür birlik ve bütünleşmesinin temel ögesi ve perçinleyicisidir. O hâlde, şimdi burada üzerine parmak basılacak olan husus, *sunî* yollarla birbirinden ayrılmış olan Türk yazı dilinin yeniden ortak bir temelde birleştirilip birleştirilemeyeceği hususudur.

Aslında Türk dünyasındaki ortak yazı dili konusu yeni değildir. Kırımlı İsmail Gaspıralı (doğ. 1851)'nin *Bahçesaray*'da çıkarmaya başladığı *Tercüman* gazetesinde 1883 yılından başlayarak ortaya attığı ve savunduğu konudur. Gaspıralı, Türk dünyasının ilerleyebilmesi için *dilde, fikirde, işte birlik* slogan ile İstanbul Türkçesi'ne yakın bir ortak yazı dili kurulmasını şart koşuyordu.³ Bizde 1880-1900 yılları arasında Şemseddin Sâmî, Necip Asım, Mehmet Emin (Yurdakul) gibi Türkçüler de

2 Türk dünyasındaki alfabede değişiklikleri için bk. Ahmet Bican Ercilasun, Bugünkü Türk Alfabeleri C. I-II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1977; Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu (18-20 Kasım 1991), İst. 1992 (s. 14-19, Nadir Devlet'in konuşması); Hasan Eren, "Dilde Birlik, Yazıda Birlik" *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yay. Ank. 1991, s. 3-10; Zeynep KORKMAZ, "Türk Dili ve Arap Alfabeti", göst. es. 11-19; Bilâl N. Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihi*, AKDİTK Türk Dil Kurumu yay., Ank. 1991.

3 "Tevhid-i Lisan Geliyor", *Tercüman Gazetesi*, No: 47, s. 23 (20 Kasım 1909) ve diğer sayılar.

Türk dünyasında dil ve kültür birliği konusunu savunmuşlardır. *Kamus-ı Türkî*'nin ön sözünde (1397/1910), Batı ve Doğu Türk lehçeleri arasındaki birliğe işaret edecek, Türk dünyasındaki dil birliğini savunmuştur.⁴

Her ne kadar İsmail Gaspıralı'nın görüşü o günün şartları içinde bazı bilim adamlarınca, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir düşünce olarak değerlendirilmiş ise de, artık günümüzde o günkü şartlar ortadan kalkmış ve durum değişmiştir. Türk dünyasının geçirmekte olduğu yeniden şekillenme süreci, çağın şartlarına ve karşılıklı ilişkilerin gerçeklerine ayak uydurabilme zarureti ve içinde bulunduğumuz elverişli ortam, ister istemez bu konuya eğilmemizi gerekli kılıyor.

4. Türkiye Cumhuriyeti ile Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültür bütünleşmesini besleyip geliştirecek ortak bir yazı dili yaratmanın mümkün olup olamayacağı konusu son 9-10 aydan beri bilimsel toplantılarda iki kez tartışmaya açılmış bulunuyor.⁵ Bu görüşme ve tartışmalar sırasında genellikle iki alternatif karşı karşıya gelmiştir. Bunlardan biri sunî olarak ortak bir yazı dili yaratmanın taşıdığı büyük güçlükler dolayısıyla, konuyu karşılıklı etkileşmelerin ve zaman içindeki gelişmelerin tabii seyrine bırakmak. Diğeri de yönlendirici bilimsel ve pratik tedbirlere başvurarak Türk dünyasının daha kısa bir zamanda ortak bir yazı diline ulaşmasını sağlamak. Ancak, aradan geçen 8-10 aylık kısa bir süre içinde bile, Türkiye Cumhuriyeti ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki resmî, özel karşılıklı ilişki ve etkileşme temposu ve bunun gerekli kıldığı pratik tedbirler hayli yoğunlaşmıştır. Politika, eğitim, ekonomi, ticaret, turizm vb. dil dışı şartların tabii bir sonucu olarak da artık dünyadaki bütün Türk Cumhuriyetlerinin ve topluluklarının ortak bir yazı dilinde birleşmeleri gerektiği görüşü, resmî devlet makamlarından başlayarak ağırlık kazanmış ve benimsenmiş bulunuyor. İşte konunun buraya yeniden getiriliş nedeni de budur.

Şimdi burada Türk Dil Kongresi'nin üyeleri olarak bize düşen görev, konunun yönlendirici, sağlıklı yol alıcı ve hızlandırıcı bilimsel tedbirleri üzerinde durmaktır. Eğer Türk dilinin XI.-XIII. yüzyıllar arasında Doğu Türkçesi'nden Batı Türkçesi'ne doğru yol alırken geçirdiği ve "*olga bolga dili*" diye adlandırılan karışık dönemi⁶ ile Dil İnkılabı'nın 1932-1935 yılları arasındaki

4 Bk. *Kamus-ı Türkî*, İst. 1312, s. 2 ve öf.; *Temel Türkçe Sözlük* (Şemseddin Sâmî, sadeleştirilmiş ve genişletilmiş *Kamus-ı Türkî*), Tercüman gazetesi yay., C. I, s. 12 ve öf.

5 Bk. "Birleşik Devletler Topluluğu'nda Türkçe", *TÖMER Dil Dergisi*, S. 4, Ocak 1992; *Orta Asya'da Türkçe Semineri*, A. Ü. Türkçe Öğretim Merkezi, (3-4 Mart 1992, *TÖMER Dil Dergisi*, S. 5, (Mayıs 1992), s. 7-69; Sürekli Türk Dili Kurultayı, Kültür Bak., 4-8 Mayıs 1992.

6 Bu konuda bk. Zeynep Korkmaz, *Sadrü'd-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme Metin-Sözlük*, Tıpkıbasım, A. Ü. DTCF yay., Ank. 1973, s. 16-24; karışık dilli eserler sorunu.

uygulamalarında kendini gösteren bir kısım karışıklıklar⁷ göz önünde bulundurulursa, yönlendirici bilimsel çalışmaların önemi çok daha iyi kavranı sanıyoruz.

5. Yalnız unutmamak gerekir ki, Türkçenin, başlangıcından bugüne kadar birbirine yakın veya uzak bölgelerde, farklı siyasî, sosyal kültürel şartlara bağlı tarihî gelişme seyri izlemiş olması, bugün karşımıza ortak yazı dili konusunda bazı önemli problemler çıkarmaktadır. Özellikle Doğu ve Batı Türkçeleri arasındaki ses bilgisi, şekil bilgisi ve kelime hazinesindeki birtakım ayrılıkların hangi ölçülerle giderilebileceği, ilk bakışta konunun ana düğüm noktasını oluşturmaktadır. Söz gelişi. TT. *göz*, Özb., Kaz. *köz*; TT. *girmek*, Özb., Kaz., Kırg., Başk. *kirmek*; TT. *durdurmak*, Özb. *turkuzmak*; TT. *varan*, Özb. *bargan*; TT. *geliyorum*, Az. *gelirem*, Bşk. *kilem*, Kaz. *kilemin*; TT. *gideceğim*, Kaz. *bargahyatımım*; TT. *gelmeden*, Tat. *kilmiçe*, TT. *iyi misiniz?* Kırg. *çakşısıñbı?*; TT. *işçi*, Uyg. *mehnetkeş*; TT. *almayım*, Trkm. *almaludırın*; TT. *gelmişim*, Uyg. *keliptimen* vb. Bu örnekler daha da artırılabilir. Ama buna karşılık Türk dilinin yapı ve işleyişindeki düzenlilik ve sistemlilik ile Türk boylarının kültür değerlerinden dile aktarılan ortak özellikler de bu birleşmeyi kolaylaştırıcı unsurlardır. Bu bakımdan ortak yazı dili konusunda izlenecek yöntem fevkalâde önemlidir.

Bizce, konuya bilimsel ölçülerle yaklaşıldığında ele alınması ve işlenmesi gereken hususlar başlıca şu noktalarda özetlenebilir:

a) Türk topluluk ve cumhuriyetlerinde *Lâtin alfabesi* temelinde ortak bir alfabenin geçerli kılınması.

18-20 Kasım 1991 tarihleri arasında İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nce düzenlenen Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu ile Ankara'da Kültür Bakanlığı'na düzenlenen 4-8 Mayıs 1992 tarihleri arasındaki Sürekli Türk Dili Kurultayı'nda, çağdaş ihtiyaçlara dayanan gerekçelerle alınan tavsiye kararları, tespit edilen esaslar ve bazı Türk Cumhuriyetlerinde *Lâtin* alfabesinin kabulüne resmen karar verilmiş olması, bu yöndeki başarılı bir gelişmedir. Diğer Cumhuriyetlerin de bu problemi çözerek, aalarında alfabe birliğini sağlayacakları inancındayız.

Türk dünyasındaki alfabe birliği, hem Birleşmiş Milletler'e kabul edilmiş bulunan Türk Cumhuriyetlerinin bu topluluk içindeki durumları hem de Batı ile olan çağdaş gelişmelere paralel ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler toplantılarında iki yüz milyona yakın Türk dünyasını temsil edecek olanlar, öncelikle ortak bir alfabenin varlığından söz edebilmelidirler.

⁷ Osman Fikri Sertkaya, "Atatürk'ün Dil politikası I-II-III" *Yaşayan Türkçemiz*, Tercüman yay. C. I İst. 1980, s. 11-15.

b) Bütün Türk cumhuriyet ve topluluklarında ortak yazı dili bilincinin oluşturulması ve gerekli ortamın hazırlanması. Dil tarihimizde bu noktanın ne kadar önemli olduğunu gösteren örneklerimiz vardır. *Osmanlı İmparatorluğu*'nda dilin Türkçe yanının çok geri plânlara itilmesi ve karma bir dil durumundaki Osmanlıca temelinde yol alması işte böyle bir bilincin eksikliğinden kaynaklanmıştır. *Tanzimat* devrinde başlayan uyanış ve dildeki sadeleşme hareketinin *Millî Edebiyat* ve *Cumhuriyet* devirlerinde "dilde Türkçeleşme" hareketine dönüşmesi, başarısını "millî dil anlayışı"na borçludur. Bu nedenle Asya Cumhuriyetlerinde de şimdiye kadar ortak yazı dili görevini yapmış olan Rusçanın yerine yine tarihî devirlerde olduğu gibi, Ortak Türkçeyi hâkim kılma ilkesi benimsenmeli. Bu ilkeyi bilinçlendirecek tedbirler alınmalıdır.

c) Ortak yazı diline temel oluşturmak üzere işlenmiş ve gelişmiş bir yazı dilinin benimsenmesi ve zaman içinde diğer Türk lehçelerinden alınacak ek ve kelime malzemesi ile daha da zenginleştirilmesi.

İstanbul'daki Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu'nda ve Ankara'daki Sürekli Türk Dili Kurultayı'nda yapılan temas ve görüşmeler sırasında Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen bazı sayın meslektaşlarımız, İstanbul'un Türk dünyası için çok önemli bir kültür merkezi olduğunu dikkate alarak İstanbul Türkçesi temelinde bir ortak yazı diline dayanılmasının uygun olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Türkiye Türkçesi'nin çok işlenmiş ve incelenmiş bir dil olması ve taşıdığı vasıflar dolayısıyla bu görüş kolayca benimsenebilir. Hatta daha bu günden, Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen yazışma metinlerinde ve karşılıklı konuşmalarda *vazife yerine görev, belî yerine evet, resmî habarlama yerine bildirme, mâruza yerine tebliğ, tapmak yerine bulmak, şahit yerine tanık, tanış olmak yerine tanımak* gibi kelimelerin geçmiş olması bu uyum sürecine girilmiş olduğuna işaret ediyor. Ancak, burada ortak bir Türkçede birleşip bütünleşme açısından, üzerinde durulacak önemli ve hassas noktalar bulunduğunu da belirtmeliyiz. Çünkü Türkiye Türkçesi ile Doğu Türk lehçeleri arasında birleşen noktalar dışında ses bilgisi, şekil bilgisi kelime hazinesi ve buna bağlı olarak birtakım anlam bilimi ayrışmaları vardır. Gerçi, işlenmiş bir yazı dilini temel almak, ortak dile doğru uzanırken Türk lehçeleri arasındaki ses bilgisi ayrışmalarının doğurabileceği karışıklıkları kolayca önleyebilecektir. Ancak, önceki güçlüklerin yenilebilmesi ve zamanla zorlamasız en elverişli bir bütünleşmeye ulaşılabilmesi için karma bilim heyetleri ile yapılacak yönlendirici çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmalarını da başlıca şu noktalarda özetleyebiliriz:

1. Karşılıklı anlaşmada ve ortak dille kelime hazinesindeki zenginlik büyük önem taşıdığından, işe kelime hazinesinden başlamak uygun olur görülmektedir. Bu maksatla Doğu ve Batı Türkçelerinde aynı kökten gelen ortak

Türkçe kelimeler ile ortak Arapça ve Farsça kelimeleri içine alan pratik ve bilimsel amaçlı sözlükler hazırlanmalıdır. Buna ortak bir kökten gelmemekle birlikte lehçeler arasında anlaşılabilirliği bulunan diğer Türkçe kelimeler de eklenmelidir. Dilimize dil inkılabından sonra eski yazılı kaynaklardan aktarılmış, halk ağızlarından alınmış veya türetme yolu ile girmiş bulunan güzel kelimelerimiz vardı: *durum* (vaziyet), *dönem* (devre), *geçim* (maîşet), *oturum* (celse), *öncülük* (râhberlik), *savunma* (müdafaa), *sorumluluk* (mes'uliyet), *sürüm* (sarfiyat), *yakıt* (makrukut), *akaryakıt dolmuş*, *gecekondu*, *kaptıkaçtı*, *yankı* (aksiseda), *yön* (cihet), *yönelmek* (teveccüh etmek), *uyarmak* (ihtar etmek) gibi. Bu kelimelerin de korunması ve lehçeler arasında yaygınlaştırılması uygun olur. Ne var ki *yapıt* (esei), *düşün* (fikir), *ekin* (kültür), *tinsel* (ruhî) gibi türetme değil uydurma niteliği taşıyan kelimeler bunun dışında tutulmalıdır.

Bu noktada, dil inkılabı ile alınan yeni kelimelerin, Türkiye Türkçesi ile öteki Türk lehçelerini birbirinden uzaklaştırdığı yolunda bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bizce, türetme yolu ile dile geçen kelimelerin sayısı azdır. Bunlar anlaşılabilirlik bakımından öteki lehçelere; Arapça, Farsça ve Batı dillerindeki karşılıklarından daha yakındır. Kaldı ki, Türkiye Türkçesi'ne dil inkılabı ile giren yeni kelimelerin çoğu ya halk ağızlarından veya yazılı eski kaynaklardan alınmıştır. Bu bakımdan dil inkılabı, bazı istisnalar dışında, genellikle Türkiye Türkçesi ile öteki lehçeleri yer yer birbirine daha çok yaklaştıran bir nitelik taşımaktadır.

2. Ayrıca, Türkiye Türkçesi'nde kullanılıp diğer lehçelerde kullanılmayan, buna karşılık diğer lehçelerde kullanılıp, Türkiye Türkçesi'nde kullanılmayan kelime kadrosuna yer veren sözlükler de hazırlanmalıdır.

3. Ortak kelimelerdeki lehçeden lehçeye değişen ses yapısı ayrılıkları, temel alınan yazı dili standardına göre normalleştirilmelidir: TT. *belki*, Az. *belke*, Kırg. *belkim*; TT. *Mevlit*, Az. *mövlüd*, Kırg. *mavlut*, Özb. *mevlüd* gibi.

4. Türkçenin bütününe içine alacak şekilde eş ve zıt anlamlı kelimeler sözlüğü ile deyimler sözlükleri hazırlanmalıdır. Aynı kavramı karşılayan ancak başka başka köklerden kurulmuş olan şekiller, yeni türetmeler için geniş imkânlar hazırlayabilecektir: TT. *bencil*, Başk. *minlikli kişi* (<benlikli kişi), Kırg. *özümcil* gibi.

Kelime hazinesinde anlam bilimi (semantique) açısından lehçeler arasında yer yer ayrılıklar göze çarpar. Söz gelişi TT. *danışmak* "istişare etmek, fikir alış verişi yapmak", Az. "konuşmak"; TT. *düşmek* "düşmek, yıkılmak, itibarını kaybetmek", Az. *tüşmek* "inmek", TT. *subay* "ordu mensubu.", Az. "bekâî kimse", TT. *pul* "posta pulu, damga pulu", Az. "para" anlamındadır. Bu

gibi anlam ayrılıkları da zamanla ortak dilde etkisini gösterecek, belki yeni kullanılış farklarına yol açabilecektir.

5. Söz dağarcığı ile ilgili olarak eğitimde çocukların ve gençlerin söz varlığını artırıcı tedbirler alınmalı, her öğretim seviyesi için öğrenilmesi gereken kavram ve kelime sayısı tespit edilerek öğrenci sözlükleri hazırlanmalıdır. Kelime öğrenilmesinde güzel şiir ve nesir parçalarından yararlanmanın da payı unutulmamalıdır.

6. Sözlükler hazırlanırken Türkiye Türkçesi'ne Batı dillerinden, Türk Cumhuriyetlerince Rusçadan geçmiş kelime ve terimlere ortak karşılıklar aranmalıdır. Bu yöndeki çalışmalarda, birkaç lehçe arasında ortaklık gösteren kelimelerden de yararlanılabilir. Söz gelişi TT. *demagoji*, Az., Başk. *demagogiya* (Rus.) Kaz. *köpirmelik* Kır. *akçılanûçuluk*, *kerçektöçülük*, Uyg. *setişlik* vb. Bu karşılıklara bakarak belki ortaklaşa bir yakın türetme ile *gerçeksizcilik*, *gerçekdeğilcilik*, gibi bir yeni karşılıkta karar kılınabilir. Burada belirtmek istediğimiz husus, lehçelerdeki çeşitli Türkçe karşılıkların, ortak şeklin bulunmasında kolayca ilham kaynağı olabileceğidir.

7. Bir diğer önemli nokta, pratik ve bilimsel amaçlı lehçe gramerleri ile karşılaştırmalı gramerlerin hazırlanması ve bunlara metin bölümlerinin eklenmesidir.⁸

8. Her Türk lehçesi için antolojiler hazırlanmalı, önemli edebî metinler karşılıklı olarak diğer Türk lehçelerine aktarılmalı ve okul kitaplarında bunlara belirli bir oranda yer verilmelidir.

9. Asya Türk Cumhuriyetlerinde şimdiye kadar resmî dilin Rusça oluşu Türkçeye dayalı resmî yazışmalar dilinin oluşmasını engellemiştir. Bu nedenle bu Cumhuriyetler için bir resmî yazışmalar kitabının hazırlanması yararlı olacaktır.

10. Bütün Türk topluluklarına seslenen ortak bir gazete veya derginin çıkarılması da tavsiyeye değer.

11. Üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri de Türk Cumhuriyetleri arasında ve ortak dilde terim birliğinin sağlanmasıdır. Bu konuda, terim yapma yolları ile ilgili ortak ilkeler tespit edilmeli, önce dil öğretimine temel olacak gramer ve dil bilimi terimlerinden başlanmak üzere Türk dilinin (daha doğrusu ortak dilin) ortak terimleri yapılmalıdır. Bize Batı dillerinden, Türk Cumhuriyetlerine Rusçadan geçen veya kendi lehçelerinde kurulan biri-

⁸ Pratik amaçlı lehçe gramerleri ile sözlükler konusu Türk Dil Kurumu'na ele alınmış ve çalışmalara başlanmıştır.

birinden farklı terimlere ortak karşılıklar bulunmalıdır. Bizce, terim yapma işi öncelikle ilk ve orta öğretim düzeyinde ele alınmalı ve yapılacak terimler okul kitaplarına girmelidir.

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız hususlar, Türk dünyasında çağdaş dünya şartlarına ayak uydurabilmek için ortak yazı dili oluşturabilme konusundaki bilimsel tekliflerdir. Oysa, konunun bir de Cumhuriyet'ten Cumhuriyet'e değişen siyasal yönü ile bu Cumhuriyet ve topluluklardaki sosyal yapının böyle bir değişime hazırlıklı olup olmadığı durumu vardır. Bizce, asıl yenilmesi gereken müşkül budur. Söz konusu Cumhuriyet ve topluluklarda konuşma dili esasen serbest olup, ortak yazı dili ancak Cumhuriyetlerin biribirleri ve dünya ile olan karşılıklı ilişki ve yazışmalarında yer alacak bir iletişim dili olacağına göre, tarihî değeri yüksek böyle bir inkılâba, devlet yönetimini elinde bulunduran yetkililerin Türk kültürünün geleceği adına severek öncülük etmeleri beklenir. Bir toplumun siyasî ve millî varlığının garantisi demek olan dil ve kültür birliğinin korunabilmesi için toplumda gereken elverişli ortamın hazırlanması ve yukarıda 5/b maddesinde belirtildiği üzere toplumun bilinçlendirilmesi de elbette yine o toplumların üst düzey yöneticilerine ve aydınlarına düşen bir görevdir. Bu yeni ve köklü sosyal değişimler karşısında, resmî dil olarak ortak Türkçe yerine Rusçanın kullanılmasına devam edilmesi de millî kültür anlayışına sığdırlamayan bir yanlışlık olur görüşündeyiz.

12. Ortak dil konusundaki teklifimiz Kongre Genel Kurulu'nda tartışılırken çoğunluk tarafından büyük bir ilgi ve tasvip görmüştür. Ancak, pek değerli bir Azerî bilim adamı meslektaşımız, konunun iki evreye ayrılarak, birinci evrede önce yakın gruptaki lehçeler arasında birliğe gidilmesinin; meselâ Oğuz-Türkmen grubundaki lehçelerin kendi aralarında., Doğu grubundaki lehçelerin de yine kendi aralarında ortak birer yazı dili geliştirmelerinin ancak iki evrede ve daha uzun bir vadede gruplar arasındaki birleşmelerin gerçekleştirilmesinin uygun olacağını ileri sürmüştür. Kongre Genel Kurulu'nda verdiğimiz cevapta da belirtildiği üzere, ortak dil konusunu böyle ikili bir safhadan geçirmek belki başlangıç için kolaylık sağlayabilir. Ancak, konuya bir bütün olarak ve sonuç açısından bakıldığında, bizi ana hedefe ulaştıramaz ve belki de ortak dilde birleşmeyi engelleyen külfetli bir yol olur. Bu nedenle, işi baştan kapsamlı tutup daha kestirme yoldan ana hedefe ulaşmakta büyük yararların bulunduğu görüşündeyiz.

13. Yukarıda kaba taslak ana çizgilerini belirtmeye çalıştığımız böyle kapsamlı bir programın tutarlı projelere bağlanarak verimli sonuçlara ulaştırılabilmesi, bizce TDK'nun yönlendirme görevini yüklenmesine Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerindeki üniversite, akademi ve bilim kuruluşları ile iş birliği

ve iş bölümü yaparak çalışmasına bağlıdır. Bunu sayın kurultay üyelerine bir teklif olarak sunuyorum.

Programın pratik uygulama ile ilgili yönleri Millî Eğitim Bakanlığı, TRT ve ÖMER gibi kuruluşlara bırakılabilir.

Sözlerimizi bağlarken şu noktayı da özellikle vurgulamak isteriz. Yukarıda sayılan hususların yerine getirilebilmesi, her şeyden önce çok sayıda araştırmacı ve bilim adamına ihtiyaç gösterdiğinden devletçe çeşitli imkânların sağlanması ve ilgili bilim kuruluşlarına gerekli desteğin verilmesi de kaçınılmazdır. Türk dünyasındaki kültür birlik ve bütünleşmesinin temel ögesi olan dil birliğinin ve ortak yazı dilinin yeniden gerçekleştirilebilmesi, bizce, madcî ve manevî her türlü fedakârlığa değer niteliktedir. Böylece, bu Kurum'u kurmuş olan ve gerek devlet-milletvarlığında, gerek Türk dünyasında ortak kültür değerlerine büyük yer vermiş olan aziz ATATÜRK'ün ruhu da şad olacaktır.